

PEYAMİ SAFA'NIN ROMANLARINDA MİLLÎ MÜCADELE

*Erdem DÖNMEZ**



Geliş Tarihi: 11.06.2021

Kabul Tarihi: 29.06.2021

Atıf Bilgisi: Hars Akademi
Uluslararası Hakemli Kültür-
Sanat-Mimarlık Dergisi

Sayı: Özel Sayı

Sayfa: 51-64

Yıl: 2021

Dönem: Temmuz

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nun fiilen yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar geçen mücadele sürecini ihtiva eden Mütareke dönemi, geniş açılımlarıyla Türk romanında da sıklıkla işlenen konular arasındadır. Çocukluğu ve ilk gençliği Osmanlı'nın son yıllarına tekabül eden Peyami Safa, ilk kalem tecrübelerinden itibaren bizatihi şahit olduğu Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele sürecini *Sözde Kızlar* (1923), *Şimşek* (1923), *Mahşer* (1924), *Bir Akşamdı* (1924) ve *Biz İnsanlar* (1959) adlı romanlarında gündeme getirmiş, mücadelenin cephedeki karşılığında ziyade arka planında kalan farklı yüzünü roman dilinin imkânlarından faydalanarak işlemiştir. Onun cepheden uzak tavrı eleştirilenler tarafından zaman zaman tenkit edilmesine rağmen romanlarda savaş ortamını geniş boyutlarda ve farklı açılımlarla değerlendirmesi, söz konusu eleştirileri haksız çıkaracak niteliktedir. Bu çalışmada Peyami Safa'nın ilk romanı *Sözde Kızlar* ile son romanı olarak kabul edilebilecek *Biz İnsanlar* dikkate alınarak Millî Mücadele'nin cephe gerisindeki sivil hayatta ve toplumsal ilişkilerde nasıl karşılık bulduğu, hangi hassasiyetlerle gündeme getirildiği değerlendirilecektir. Ayrıca her iki romanın yazılma tarihleri arasında gerçekleşen toplumsal ve siyasal dönüşümün yazarın Millî Mücadele'ye bakışını değiştirip değiştirmediği de tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Sözde Kızlar, Biz İnsanlar, Roman.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bilecik, erdem.donmez@bilecik.edu.tr / ORCID: 0000-0003-3354-2351.



NATIONAL STRUGGLE IN PEYAMI SAFA'S NOVELS

*Erdem DÖNMEZ**



First Received: 11.06.2021

Accepted: 29.06.2021

Citation: Hars Akademi
International Refereed Journal of
Culture-Art-Architecture

Issue: Special Issue

Pages: 51-64

Year: 2021

Session: July

Abstract

The armistice period, which includes the process of struggle leading up to the actual collapse of the Ottoman Empire and the establishment of the Turkish Republic, is also one of the topics often covered in the Turkish novel with its wide expansions. Peyami Safa, whose childhood and youth coincided with the last years of the Ottoman Empire, brought up the first World War and the National Struggle process that he personally witnessed from his first writings in his novels *Sözde Kızlar* (1923), *Şimşek* (1923), *Mahşer* (1924), *Bir Akşamdı* (1924) and *Biz İnsanlar* (1959). He also treated the different side of the struggle in the background rather than the front line, taking advantage of the possibilities of the novel language. Although his attitude away from the war environment has been criticised by critics from time to time, the assessment of the war environment in the novels in wide dimensions and with different expansions is qualified to make these criticisms unfair. In this study, Peyami Safa's first novel *Sözde Kızlar* and his last novel *Biz İnsanlar*, will be considered, and how the National Struggle corresponds in civil life and social relations, and with what sensitivities it is processed. It will also be discussed whether the social and political transformation that took place between the writing dates of both novels changed the author's view of the National Struggle.

Keywords: National Struggle, *Sözde Kızlar*, *Biz İnsanlar*, Novel.

* Asts. Prof., Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish language and Literature, Bilecik, erdem.donmez@bilecik.edu.tr / ORCID: 0000-0003-3354-2351.



Giriş

Mütareke dönemi, Türk tarihinde 30 Ekim 1918 Mondros Antlaşması'yla başlayıp 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Antlaşması'yla sona eren yaklaşık dört yıllık zaman dilimini kapsar. Devletin hızla küçüldüğü, İstanbul'un işgal altında kaldığı, Anadolu'da büyük mücadelenin başladığı bu yıllar, Türk romanında da son yıllara değin sıklıkla işlenir. Örneğin Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* ve *Ateşten Gömlek*, Yakup Kadri'nin *Sodom ve Gomore* ve *Yaban*, Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece*, Aka Gündüz'ün *Dikmen Yıldızı*, Refik Halid'in *İstanbul'un İç Yüzü*, Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul*, Kemal Tahir'in *Esir Şehrin İnsanları*, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler*, Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa*, Ayşe Kulin'in *Veda* adlı romanları farklı tarihlerde kaleme alınsa da vaka zamanı olarak işgal yılları ve Kurtuluş Savaşı koşullarını çeşitli boyutlarıyla gündeme getirir.

Peyami Safa da I. Dünya Savaşı yıllarından itibaren işgal altındaki İstanbul'u, Kurtuluş Savaşı koşullarını ve bu çatışmaların toplum üzerindeki çeşitli yansımalarını ilk romanı *Sözde Kızlar* (1923)'la başlayarak sıklıkla işler. O, döneminin sosyal duyarlılığı yüksek diğer pek çok romancısı gibi 19. asrın sonunda dünyaya gelmiş, çocukluğunu, ilk gençliğini ve öğrencilik yıllarını çöküş atmosferinde geçirmiş, pek çok savaşa, sosyal ve siyasal gerilime şahit olmuştur. Çöküş sürecinin izlerini kendi ailesinde de bizatihi yaşayan Peyami Safa, tüm bu çatışma ortamının sonucu olan toplumsal dönüşümü de yakinen takip etmiş, çocukluğundan vefatına kadar Abdülhamid dönemine ve etkilerine, II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası İttihatçı yönetime, I. Dünya Savaşı'na, Millî Mücadele'ye, yeni devletin kuruluşuna, Kemalizm'in yeni toplum kurma çabalarına, tek partili hayattan çok partili hayata geçişe, II. Dünya Savaşı'na, Demokrat Parti yönetimine ve 1960 ihtilaline şahitlik etmiştir. Tüm bu ani kırılmaların sosyal, siyasal, kültürel yansımalarını tek geçim kaynağı olan kalemiyle gerek romanlarında gerekse gazete yazılarında sıklıkla işlemiştir. Beşir Ayvazoğlu'nun da belirttiği üzere çocukluğu savaş ortamında hastalık ve yoksullukla geçen Peyami Safa, gençlik hevesleri ve millî idealleri arasında bocalamaya mahkûm olmuş, bir taraftan Abdullah Cevdet'in de etkisiyle ilk gençliğinde bir Garpcı olarak Şişli, Harbiye, Teşvikiye, Beyoğlu gibi semtlerdeki modern hayatın cazibesine kapılırken diğer taraftan dönem koşullarının dayattığı içtimai baskıya da isyan etmiş, onun bu tereddüdü Mütareke yıllarında büsbütün artmıştır (Ayvazoğlu 2011: 83). Onun ilk dönem romanlarından *Sözde Kızlar* (1923), *Şimşek* (1923), *Mahşer* (1924) ve *Bir Akşamdı* (1924), vaka zamanı olarak Mütareke döneminde ve I. Dünya Savaşı yıllarında geçse de savaş ortamının daha çok fonda işlev gördüğü söylenir.

Yazar, mücadele sürecini metnin temel çatışma konusu olarak işlemediği için çeşitli tenkitlere maruz kalır. Örneğin Mehmet H. Doğan, Peyami Safa'nın savaş yıllarını konu edinen romanlarında, döneminin Yakup Kadri, Halide Edip gibi diğer romancılarından farklı olarak cephe gerisini anlatmak gibi bir kaygısının olmadığını, onun romanlarındaki olayların birkaç değişiklikte başka bir zamana da kolaylıkla uyarlanabileceğini belirterek Peyami Safa'yı Millî Mücadele'ye duyarsız kalmakla suçlar (Doğan 2003: 74). Gerçekten de Peyami Safa'nın 1924'te *Resimli Gazete*'de dokuz sayı tefrika ettiği *Süngülerin Gölgesinde* adlı romanı/uzun hikâyesi dikkate alınmazsa I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarını cepheyi merkeze alarak işlediği, savaşın sıcak çatışma anlarını kurguya taşıdığı söylenemez. Söz gelimi *Şimşek* yahut *Bir Akşamdı* adlı romanları Mütareke yıllarını konu edinse de savaş ortamının romanların tertibinde etkisi olmadığı, hatta savaşın atmosfer olarak kurgulanmadığı da söylenebilir (Tekin 2014: 97-134). Diğer taraftan yazarın ilk romanı *Sözde Kızlar* ve son romanı olarak kabul edilebilecek¹ *Biz İnsanlar*'ın da 1919-1922 arasına tekabül eden Mütareke döneminde geçtiği bilinmekte ve bu iki romanın tertibi bakımından birbirine benzediği, *Sözde Kızlar*'da yeterince anlatılamayanların *Biz İnsanlar*'da daha derin boyutta ele alındığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmada Peyami Safa'nın aynı yılları konu edinen ve biri ilk diğeri son romanı olan eserlerinde Millî Mücadele sürecini hangi boyutlarla ele aldığı, savaş atmosferini romana ne ölçüde yansıttığı ve bu dramatik tesirin kurguyu ne derecede dönüştürdüğü tartışılacak, yazarın bu yöndeki tercihlerini etkileyen saiklerin temelleri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

***Sözde Kızlar* ve *Biz İnsanlar*'da Kurucu Unsur Olarak Millî Mücadele**

Peyami Safa'nın 23 yaşındayken kaleme aldığı *Sözde Kızlar*, geçinme kaygısıyla yazılan bir roman (Ayvazoğlu 2011: 91) olsa da yazarın daha sonraki romanlarının prototipi olarak değerlendirilebilir. Onun hemen hemen tüm romanlarında gündeme getirdiği Doğu-Batı meselesi, buna bağlı olarak gelişen kuşak çatışması, kozmopolitizm gibi konuların işlendiği *Sözde Kızlar*'da (Tekin 2014: 24-25) babasını aramak için İstanbul'a gelen Mebrure Anadolu'yu, Tanzimat'tan itibaren Türk romanında sıklıkla tenkit edilen züppe tiplerden Behiç ise İstanbul sosyetesini temsil eder. Bu çerçevede Anadolu ve Şişli çevrelerinin çatışması üzerine kurulu romanda Mebrure'yi İstanbul'a getiren ve buradaki mücadelesine temel teşkil eden sebep, Mütareke yıllarında Anadolu'daki işgal ortamıdır. Söz konusu arayışın romanın bütününe yayılması ve Mebrure'nin Nazmiye Hanım'ın köşkünde Behiç

¹ Beşir Ayvazoğlu, 1937'de *Cumhuriyet*'te tefrika edilen *Biz İnsanlar*'ın kitap halinde düzenlenip 1959'da yayımlandığına dikkat çeker ve bu çerçevede *Biz İnsanlar*'ı Peyami Safa'nın son romanı olarak kabul eder (2011: 91).

ve Nevin'in çevresine uyum sağlayamaması, buna karşın Nadir ve Fahri'nin temsil ettiği Mücadele cephesine yakınlaşması, Millî Mücadele'yi romanda bir fon olmaktan çıkararak kurgunun temelini belirleyen hadise konumuna yükseltir. Nitekim Mebrure'nin 1919'da geldiği İstanbul'dan Yunan işgalinin sona ermesiyle birlikte 1922'de tekrar Anadolu'ya dönmesi, Anadolu-İstanbul sosyete çatışmasının Millî Mücadele'nin Anadolu dışındaki farklı yansımalarını temsil ettiğine işaret eder. Bu çerçevede Mebrure'nin babasını ararken karşılaştığı sıkıntılar, onun arayışına Nazmiye Hanım'ın köşkündekilerin duyarsızlığı, İstanbul sosyetesinin Anadolu'daki mücadeleye rağmen ahlaki çöküntü içerisinde kalması, işgal altındaki İstanbul'a dair birtakım ayrıntıların sahnelenmesi, Mebrure'nin amacına ulaşabilmesi dolayımında vuku bulur. Böylece *Sözde Kızlar*'da Millî Mücadele'nin cephe gerisindeki etkilerinin gündeme getirildiği söylenebilir.

Sözde Kızlar'la aynı vaka zamanını konu edinen *Biz İnsanlar*'da da kurgunun temeli Millî Mücadele süreci ile ilişkilidir. Romandaki çatışma, başkarakter Orhan'ın öğretmenlik yaptığı okulda Tahsin adlı öğrencinin, kendisine “*eşek Türk*” (s. 23)² demesinden dolayı Samiye Hanım'ın oğlu Cemil'e taş atma hadisesiyle başlar. Bu hadise, zamanla herhangi bir çocuk kavgası olmaktan çıkar; Cemil'in bu hakareti etmesinin gerekçesinde, mektepteki diğer hocaların bu olaya yaklaşımında, Orhan'ın Tahsin'i korumak için istifa edip sefalet düşmesinde, sonrasında vuku bulan arayış teminde ve bu sürecin paralelinde gelişen aşk hikâyesinin temelinde mezkûr taş atma hadisesi yatar. Öyle ki Orhan, küçük bir çocuğun söz dağarcığında kolaylıkla üretilemeyecek bu hakaretin arka planını araştırdığında, Cemil'in ailesi Halim Beylerin alafrangalığına ve Millî Mücadele aleyhtarlığına ulaşır. Ayrıca Tahsin'in babası Mustafa Efendi'nin de aynı aileden aynı hakareti işittiğinde gösterdiği tepkiden dolayı iftiraya uğrayıp hapse girdiğini öğrenir. Bu bağlamda olay basit bir çocuk kavgası olmaktan çıkar: “*Bu çocuğun attığı taşta da babadan oğula intikal eden bir kinin şiddetinden başka, kozmopolit bir aileye karşı millî vicdanın, hem de refahlı bir sınıfa karşı halkın öfkesi vardı*” (s. 53).

“*Eşek Türk*” hakaretinin üzerine Tahsin'in Cemil'e taş atma hadisesi, romandaki Millî Mücadele taraftarları ve aleyhtarlarının da açığa çıkmasını sağlar; örneğin okul müdürü Selahaddin Bey'in yahut Celâl'in meseleyi basite indirgemeleri ile Millî Mücadele'ye inanmamaları birlikte işlenirken Orhan'ın bunu bir memleket meselesi olarak yorumlaması, Tahsin'i Anadolu'yla, Cemil'i ise Anadolu'daki direnişe duyarsız kalan İstanbul

² Peyami Safa, *Biz İnsanlar*, Ötüken Neşriyat, 1990 (Parantez içinde sayfa numarası verilen alıntılarda bu baskı kullanılacaktır).

sosyetesiyile ilişkilendirmesi bu duruma işaret eder (s. 77-78). Mehmet Tekin de taş hadisesinin eserin felsefi-sosyal, hissi-estetik cephesinin şekillenmesinde önemli rol oynadığını vurgular (Tekin 2014: 237).

Görülüyor ki iki romanın da çatışma unsurlarını ortaya çıkararak, olay örgüsünün her aşamasının temelini oluşturan meseleler Millî Mücadele ile ilişkilidir. Ancak Peyami Safa, Anadolu'daki mücadele bağlamında taraftarlığını romantize etmeden gündeme getirir. O, *Sözde Kızlar*'da Anadolu'dan İstanbul'a gelmiş ve farklı kültürler arasında bocalama yaşayan Mebrure'nin arayışını, *Biz İnsanlar*'da çocuklar arasındaki basit bir kavgayı romancı duyarlılığıyla yeniden yorumlamış, bu bağlamda Millî Mücadele'nin sivil cephedeki yansımalarını gündeme getirmiştir. Böylelikle onun temelde insan gerçeği üzerine kurulu roman türüne uygun olarak sebep-sonuç ilişkisini gözettiği ve münferit meselelere sosyal duyarlılık kazandırdığı söylenebilir.

Millî Mücadele Aleyhtarları

Peyami Safa *Sözde Kızlar* ve *Biz İnsanlar*'da Millî Mücadele'nin İstanbul'daki aleyhtarları ile savunucuları arasında karşıtlıklar kurarak Mücadele'nin Anadolu dışındaki yansımalarını tartışır. *Sözde Kızlar*'da Yunan işgali neticesinde kaybettiği babasını aramak için İstanbul'a gelen Mebrure'nin amacı, Nazmiye Hanım'ın köşkünde dikkate alınmaz; onun arayış çabaları ve bu süreçte yaşadığı sıkıntıları, Anadolu'daki savaş ortamına dair endişeleri, köşkte Nazmiye Hanım, Nevin ve Behiç tarafından önemsenmez. Örneğin o, milletin içinde bulunduğu şartlara dair dertlendiğini belirtirken Nevin daha çok onun dış görünüşü ve kıyafetiyle meşgul olur (s. 23)³; Mebrure'nin babasını ararken yaşadığı sıkıntılara karşılık Nevin “*Şimdi mühim bir mesele var, yarın benim kabul günüm*” (s. 37) ifadeleriyle umursamazlığını ortaya koyar. Mebrure, roman boyunca babasından haber alma, ona kavuşma gayesini sürdürürken yine Nazmiye Hanım da aynı duyarsızlık içerisinde; Mebrure'nin heyecanla anlattıklarına “*Bu kadar meraklanmak iyi değil*” (s. 31) ifadesiyle karşılık verir ve cemiyet hayatına dair ayrıntılardan bahseder. Romanda Mebrure ve köşktekiler arasında kurulan bu çatışma, aslında toplumun yeniden varoluş mücadelesinin aktörleri ile alafranga çevrelerin karşıtlığına işaret eder. Şişli ahali olarak belirtilen, bağımsızlık ve kurtuluş amacıyla her ne mücadele sürdürülürse sürdürülsün kendi taklitçiliklerini, yozlaşmışlıklarını, köksüzlüklerini ve değersizliklerini terk etmeyen alafranga çevreler arasındaki çatışma, romanın temel meselesidir. Millî Mücadele

³ Peyami Safa (1974). *Sözde Kızlar*, İstanbul: Ötügen Neşriyat. (Parantez içinde sayfa numarası verilen alıntılarda bu baskı kullanılacaktır).

tarafından Nadir, cepheye dair haberleri köşke taşıdığından ilgiden ziyade duyarsızlık ve tepkiyle karşılaşır (s. 57-58); dolayısıyla Şişli ahalisinin Anadolu ile kurduğu karşıtlık daha belirgin hâle gelir. Diğer taraftan Behiç, Mebrure'ye ulaşma arzusunu yerine getirmek, Mebrure karşısında itibar kazanmak için onun değer verdiği Mücadele'yi benimsemiş gibi davranmaktan da çekinmez. Buna göre millî duyguların Şişli ahalisince kolaylıkla kişisel menfaat aracına dönüştürülebildiği görülmektedir. Tüm bunlardan hareketle denilebilir ki Peyami Safa'nın Anadolu ile karşıtlık kuran ve köksüz alafrangalaşmayı temsil eden Şişli ahalisini yerli düşmanlar olarak gördüğünü, bunlarla girilen çatışmaları da Millî Mücadele'nin farklı bir cephesi olarak değerlendirdiğini söylemek mümkündür.

Millî Mücadele aleyhtarı kişilerin *Biz İnsanlar*'da daha çeşitli görünümde işlendiği söylenebilir. Öncelikle romandaki çatışmaların temelindeki hakaretin kaynağı olan Halim Bey'in ailesi, Batı hayranlığı ve Mücadele aleyhtarlığı bağlamında Nazmiye Hanım'ın köşkündekilerden daha uç noktadadır. Samiye Hanım'ın işgal altındaki İstanbul'da İngiliz ve Fransızları evine davet etmesi, onlarla oturup kalkması, hatta dostluğunu ve taraftarlığını evine Fransız bayrağı çekecek kadar ileri götürmesi, *Sözde Kızlar*'daki Mücadele karşıtlığının bu romanda daha aleni şekilde yer aldığını gösterir. Mektepteki taş hadisesinden sonra muallimler arasındaki görüş ayrılıkları da Millî Mücadele'ye hangi bağlamda karşı çıktığını örnekler niteliktedir. Romanda daha çok geleneği sürdürme eğilimiyle öne çıkan, karşılaştığı her meseleyi tasavvufi ve geleneksel kültürle ilişkilendirmeye çalışan Sabri Efendi'nin Orhan'a "*Nene gerek dava-yı millî?*" (s. 66) ifadesiyle karşılık vermesi; hayvan muallimi Hüsnü Bey'in mücadele taraftarı Necati'nin bu yönde sözlerini "*edebiyat bunlar*" (s. 71) şeklinde küçümsemesi ve Jön Türklerin de kendilerini bu tür hamasi sözlerle kandırdığını belirterek meseleye Osmanlı'nın yorgunluğu nazariyesinden bakması; mektep müdürü Selahattin Bey'in de Orhan'ın mücadele savunusunu hatipliğinin güçlülüğünü vurgulayarak daha çok şekli yönden değerlendirmesi (s. 80); Celal'in de kendi ikbalini düşünerek "*eşek Türk*" hadisesini çocuklar arasında basit bir kavga olarak yorumlaması ve yine "*edebiyat yapmak*" ifadesini kullanması (s. 75) Millî Mücadele aleyhtarlarının çeşitliliğine işaret etmektedir. Buna göre *Biz İnsanlar*'daki mücadele karşıtları, Mütareke dönemindeki eleştirilerin bir nevi özetini temsil etmektedir. Buna göre Peyami Safa'nın 1923 tarihli *Sözde Kızlar*'ı Mütareke döneminin hemen arkasından yayımlanması dolayısıyla meseleye daha dar bir nazariyeden yaklaştığı, 1937'de tefrika edilen *Biz İnsanlar*'da ise Millî Mücadele'nin açılımlarının daha net anlaşıldığı bir dönemde meseleleri

ayrıntılarıyla tartışabildiği söylenebilir. Bu bağlamda *Biz İnsanlar*'ın *Sözde Kızlar*'da eksik kalanı yeniden tartışmak maksadıyla kaleme alındığını belirtmek mümkündür.

Millî Mücadele Taraftarları

Peyami Safa, ilgili romanlarında olumsuz nitelikler yüklediği yahut doğrudan ya da dolaylı olarak tenkit ettiği Millî Mücadele aleyhtarlarının karşısına Mücadele'yi destekleyen, sürecin fikrî ve hissî açılımlarını savunan ideal tipler koyar; bu tipler -Nadir ve Necati- aynı zamanda yazarın sözcülüğünü de üstlenir (Moran 2005: 221). *Sözde Kızlar*'da Mebrure, Millî Mücadele'ye yönelik hissiyatı ve coşkusu bağlamında Nazmiye Hanım'ın köşkünde yalnız kalıp daha çok Behiç'in sataşmalarına karşı koymaya çalışırken Nadir ve Fahri'yle sürece dair kaygılarını paylaşır. Romanda bu iki ideal tipin varlığı, Mebrure'yi köşkteki alafranga taklitçilik ve ahlaksızlıktan korumakla birlikte romanın niyetinin de açığa çıkmasını sağlar. Nadir, yaşam tarzıyla, değerleriyle, ahlakıyla ve yardımseverliğiyle ideal kişidir; o, Şişli ahalisinin alafranga düzenine karşılık geleneksel bütünlüğü, köşk içerisindeki lakayt tavırlarına karşılık aile bağlarını, soysuz bir zenginliğe karşılık huzurlu ve temiz bir yokluğu savunur (s. 74). Romanda Fahri'nin idealize edilmesi Anadolu kökenli olması ile ilişkilendirilir; Nadir, Fahri'yi Mebrure'yle tanıştırdırken "*Halis Anadolulu arkadaşım*" (s. 78) ifadesini kullanır. Fahri'nin Anadolu'ya bağlılığındaki samimiyeti hem fikirlerine hem de dış görünüşüne yansır; o geceleri rüyalarında bile Anadolu'yu görür, Mebrure'ye Anadolu'dan geldiği için ilgi duyar, mütevazı bir kıyafetle gezer, aynı sadelik ve samimiyet onun tavırlarına da yansır (s. 79). Nadir ve Fahri'yi romanda ideal kılan diğer bir özellikse Millî Mücadele'ye destekleridir. Nazmiye Hanım'ın köşküne gelip giden Nadir, buradakilerin harbe ilgisizliklerine rağmen Mücadele ile ilgili malumatı her fırsatta gündeme getirmeyi sürdürür; gündelik hayattaki herhangi bir meseleyi Mücadele ile ilişkilendirebilir. Örneğin Siyret ile Güzide'nin düğün tarihinin konuşulduğu ortamda Nadir, düğünün hemen bugünlerde yapılabileceğini, çünkü ordunun artık mukabil taarruza geçtiğini belirtir (s. 119). Ayrıca harbe karşı duyarsız kalan Behiç'i de açık bir dille eleştiren Nadir, onun Anadolu'ya yönelik sahte ilgisinin Mebrure'yi elde etmek maksatlı olduğunun farkındadır ve Mebrure'yi bu manada ikaz eder. Fahri'nin de Mebrure karşısında kıymet derecesini artıran diğer bir önemli husus da yine harple ilişkilidir. Onun iki harpte askerlik edip yaralanması, gençliğini orduda geçirmesi Mebrure'nin ilgisini artırır (s. 128); nitekim romanın sonunda Mebrure ve Fahri, birlikte Anadolu'ya geçecek, Yunan işgalinden kurtulan Anadolu'da idealize ettikleri hayatı yaşamaya yöneleceklerdir.

Millî Mücadele aleyhtarlarında görüldüğü gibi taraftarlarının da *Biz İnsanlar*'da daha çeşitli temsillerle işlendiği söylenebilir. Başkarakter Orhan'ın, mektepteki taş hadisesine tepkisi, harp bağlamındaki duruşunun da ifadesi olur. Bu olayın neticesinde okuldan ayrılırken öğrencilerine Tahsin'i bir kardeş bellemeleri gerektiğini, Tahsin'in babası Kayıkçı Mustafa'nın milliyetini muhafaza ettiği için hapse girdiğini, bunun için Tahsin'e acımak yerine minnet duyulmasının daha doğru olacağını belirtir (s. 86-87). Orhan, romanın tamamında Millî Mücadele taraftarlığını sürdürürken daha çok Necati'nin vatanseverliği ile Süleyman'ın tarihsel materyalist görüşleri arasında bocalar. Bu bocalama, Mebrure'nin *Sözde Kızlar*'daki arada kalışının daha felsefi plana taşınması şeklinde değerlendirilebilir. *Biz İnsanlar*'da Millî Mücadele'yi en yüksek sesle savunan Necati, yazarın sözcülüğünü üstlenerek harp başta olmak üzere romanda işlenen çeşitli meselelere ideal nitelikte yorumlar getirir. Orhan'ın çalıştığı mektepte edebiyat muallimi olan Necati, romanın kurgusunun temelini teşkil eden taş hadisesine sert tepki göstermiş; “*Onun attığı taş, bugün, bu saatte Anadolu'da harb eden bütün Türklerin tek bir madde içine sıkıştırılarak teksif edilmiş ruhudur! Elinden herşeyi alınmış bir halkın son silâhıdır, gözleri dönmüş bir ümitsizin yere eğilir eğilmez kaptığı ilk tabiat kuvvetidir*” (s. 70) ifadeleriyle mezkûr hadiseyi Millî Mücadele ile ilişkilendirerek meseleyi sosyal ve psikolojik açımlarıyla değerlendirmiştir. Buna göre Mütareke döneminin fikrî ve hissî arka planının romanda Necati aracılığıyla tartışıldığı görülmektedir. Ayrıca onun Süleyman'la girdiği tartışmalarda vaka zamanına ait diğer sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel problemlere ideal düzeyde cevaplar verdiği, tüm bu sorunları ahlak düşüklüğüyle ilişkilendirdiği, Mücadele'nin kimler tarafından niçin sürdürüldüğü, tarihsel arka planı ve açımlarına dair açıklamalarda bulunduğu da dikkat çekmektedir. Romanda Millî Mücadele'yi farklı bir ideolojik perspektiften savunan Süleyman aracılığıyla sürecin farklı yorumları da gündeme getirilmiş olur. Süleyman, devrinin tarihsel materyalist yaklaşımının temsilcisi olarak emperyalizmle mücadele anlamında harbi destekler; ancak meseleyi millet duyarlılığıyla değil, sınıf bilinciyle tartışması dolayısıyla Necati'nin yaklaşımından ayrılır.

Romanda Millî Mücadele'nin farklı bağlamdaki bir diğer savunucusu ise mektebin tarih muallimi Fazıl Bey'dir. Bir koleksiyon meraklısı olan Fazıl Bey, Mücadele ile ilgili haberleri bu merakı için takip etmekte, harbe verilen arayı havaların yağışlı olmasına bağlamaktadır (s. 68). Başlangıçta bu minvalde harbe duyarsız bir kişi olarak değerlendirilebilecek Fazıl Bey'in Hüsnü Bey'le girdiği münakaşada Anadolu'daki mücadeleyi ne denli önemseydiği, bunun hayal değil hakikat olarak algılanması gerektiğini

savunduğu görülür (s. 73-74). Bu çerçevede Fazıl Bey'in Millî Mücadele sürecinin farklı bir tarafını temsilen romanda yer aldığını söylemek mümkündür. O, bir tarihçi olarak meselelere objektif nazariyeden yaklaşmaya çalışır, içine düşülen inkırazın tarihsel geçmişinden bahsederken meseleleri neden-sonuç çizgisine taşır.

Peyami Safa, her iki romanda da Millî Mücadele taraftarlarını ideal konuma yerleştirerek işlerken *Biz İnsanlar*'da *Sözde Kızlar*'dan daha geniş, çeşitli ve canlı bir kişi kadrosu ile meseleyi etraflıca işlemiştir. Yazar, Millî Mücadele'ye yönelik farklı yaklaşımları bir arada değerlendirme fırsatı bulmuş, Mücadele taraftarlarıyla aleyhtarlarının karşıtlığında sözünü taraftarlara teslim ederek hem mütarekenin hemen ardında hem de Cumhuriyet'in 15. yıl dönümünden sonra birbirini bütünleyen fikirlerini romanlar aracılığıyla ortaya koymuştur.

Millî Mücadele'nin Sivil Cephesi: İstanbul

Peyami Safa romanlarında Millî Mücadele'yi işlerken mekân olarak Anadolu'yu tercih etmez; daha ziyade Mücadele'nin İstanbul'dan görünümünü konu alır. Onun Anadolu'daki varlık-yokluk savaşını dönemindeki bazı yazarlardan farklı olarak cepheyi merkeze almadan işlemesi tenkide maruz kalır. Ancak Peyami Safa, 1941'de *Tasvir-i Efkâr*'da kaleme aldığı "Bizim Harp Edebiyatımız" başlıklı yazısında savaş içerikli Türk edebiyatının tamtakır olduğunu, savaşı anlatan şair ve nasirlerin çeşitli mazeretlerle cepheye gitmediğini, gidenlerinse sadece seyirci olarak ortalıkta görüldüğünü belirtir (Safa 2012: 112). Onun roman teorisi bağlamında görüşleri de dikkate alınırsa romanlarında neden doğrudan cepheyi anlatmadığı, Millî Mücadele'yi İstanbul sınırlarında değerlendirdiği açığa çıkar. Safa'ya göre edebiyatın maksadı öncelikle güzel olmaktır; çünkü ancak güzel olandan yararlı bir sonuç elde edilebilir (Safa 2012: 31). O, romanı fert ruhunun olduğu kadar cemiyetin de aynası olarak görür (Safa 2012: 206); dolayısıyla mesele, harbin hangi mekânda işlendiği değil, cemiyete yansımalarının ne derecede doğru anlatılabildiğidir. Ayrıca ona göre roman müşahhasan mücerrede gitmelidir; yani önce hayat anlatılmalı, sonra fikir izah edilmelidir (2012: 218). Diğer taraftan roman, her zaman büyük vakalar anlatmak zorunda değildir; esas olan romancının sıradanı probleme dönüştürebilmesidir (2012: 222). Bu çerçevede denilebilir ki Peyami Safa, roman türünün niteliğine de uygun olarak merkeze insanı alır; kendisinden yola çıkarak bireyin, İstanbul çevresinden yola çıkarak toplumun savaştan nasıl etkilendiğini anlatır (Durmuş 2017: 113). Böylece cemiyete dair işlenen sorun her ne ise insan gerçeği üzerinden romana konu olur: "Eğer romanda bir kapı anlatılacaksa, bu kapıyı romancı kendi gördüğü gibi değil, roman kahramanı nasıl görüyorsa öyle anlatmalıdır"

(Sağlık 2015: 142). Buna göre Peyami Safa, Millî Mücadele'yi romana taşıırken her ne kadar cepheye ilgisiz gibi gözükse de daha ziyade cephedeki çatışmanın insana ve cemiyete yansımalarını gündeme getirir; cephenin kendisinde içkin olan trajediyi tekrarlamak yerine cephedeki mücadeleden dolayı olarak etkilenen insanın trajedisini yakalamaya çalışır.

Peyami Safa, romanlarında Millî Mücadele ortamından büsbütün habersiz değildir. *Sözde Kızlar*'da Mebrure'nin babasını ararken karşılaştığı sahneler, bu dönemin Anadolu'sunun ahvalini yansıtır (s. 22). Nitekim Anadolu'dan gelip İstanbul'da hamisiz kalan Mebrure'nin içinde düştüğü durum bile başlı başına cemiyetin yaşadığı trajedinin Peyami Safa'nın roman anlayışına uygun olarak işlendiğine işaret eder. Romanın henüz ilk bölümünde Mebrure'nin gittiği Muhacirîn İdaresi'nin ayrıntılı bir şekilde anlatılması (s. 25), Anadolu'daki mücadelenin İstanbul'a yansıyan yüzünü temsil eder. Burada yaşanan diyaloglarda geçen her şeyin tesadüfe bağlı olduğu vurgusu (s. 26), devletin ve cemiyetin harp dolayısıyla içine düştüğü çaresizliği özetler. Bu çerçevede denilebilir ki Peyami Safa, sıklıkla vurgulandığının aksine harp ortamını sadece bir fon olarak kullanmamış, savaşın trajik etkilerini romantize etmeden tüm gerçekliğiyle işlemiştir.

Mücadelenin *Biz İnsanlar*'daki görünümü Anadolu'daki savaş ortamından ziyade işgal altındaki İstanbul'a odaklanır. Romanda sıklıkla işgal ortamından görüntüler sahnelenir, işgalcilerle yönetim düzeyinde ortaklık kurmak zorunda kalan polis ve idarecilerin (s. 165-169) yahut sıradan vatandaşların (s. 176-177) mevcut durumdan memnuniyetsizliklerine dair itirafları dile getirilir. Millî Mücadele'nin İstanbul'daki karşılığı bağlamında yer yer doğrudan işgalcilerle yaşanan zıtlasmalar, hatta çatışmalar da işlenir. Örneğin terbiye-i bedeniye mualliminin trende Fransız zabitiyle tartışması ve onu dövmesi, akabinde muallimin milletin intikamını aldığı hissine kavuşması (s. 241-242), Mücadele'nin İstanbul'da yaşanan yüzünü temsil eder. Necati'nin anlattığı Türk gencinin Fransız zabiti tarafından öldürülmesi vakası ise (s. 244-245) Millî Mücadele'nin cephe dışında da çatışmaya sahne olduğuna işaret eder. Beşir Ayvazoğlu'nun da vurguladığı üzere (2011: 96-97) gerçek hayattan alınan bu vaka, Peyami Safa'nın savaş ortamını ne denli gerçekçi bir bakışla romana taşıdığını gösterir. Gerek *Sözde Kızlar*'daki gerekse *Biz İnsanlar*'daki bu durum, Peyami Safa'nın Millî Mücadele ortamını cephe gerisindeki boyutlarıyla canlı bir şekilde işlediğini bildirir. Bu bağlamda onun sivil cephenin romancısı olduğunu söylemek mümkündür.

Mücadelenin Öteki Yüzü

Peyami Safa, romanlarında cephedeki sıcak çatışma ortamını anlatmazken Millî Mücadele'nin cemiyet hayatındaki etkilerini işlemekten geri durmaz. O, mütareke ortamını *Sözde Kızlar* ve *Biz İnsanlar*'da kurucu unsur olarak kullanmakla birlikte harp bağlamında ortaya çıkan farklı çatışmaları gündeme getirir ve bu tür çatışmaların cephenin dışında gelişen farklı bir mücadele sahası olarak işlev gördüğü söylenebilir. Peyami Safa'nın bu tavrı, tenkit ettiği alafranga cemiyet hayatını yaşayanların kullandıkları kelime seçiminde de kendini gösterir. *Sözde Kızlar*'da Behiç'in Mebrure'yi elde etmek için kullandığı "sataşmak" (s. 35), "taarruz", "düşer" (s. 42), "muvaaffakiyet" (s. 58, 61) gibi ifadeler, bir savaş sahnesinden ödünçlenmiş izlenimi verir. Buna göre Mebrure, Anadolu'daki işgalden kaçıp babasına ulaşmak için düştüğü bu yolda kendisini ahlaki yozlaşma olarak adlandırılacak yeni bir mücadele sahasında bulur. Peyami Safa, mütareke şartlarını yalnızca cephe kazanılacak ya da kaybedilecek bir çatışma olarak görmez; o, devleti ve cemiyeti mütarekeye mecbur kılan süreci bir bütün olarak değerlendirir. Dolayısıyla onun romanlarında Millî Mücadele'nin arkasında yatan sebeplerin de sorgulandığını söylemek mümkündür. Anadolu'nun Yunanlılar, İstanbul'un İngilizler ve Fransızlar tarafından işgali söz konusu olduğunda düşmanın kimliği belliyken Şişli ahalisi gibi alafranga çevreler bu denkleme uymaz. Yerli düşmanlar olarak nitelenebilecek bu grup, Peyami Safa'nın asıl mücadele sahasını temsil eder ve ilk romanında "Sözde Kızlar" ifadesiyle tanımlanır: "Sözde kızlar! Serbest kaldıkları zaman gördüğünüz şeyleri çekinmeden yapan bu mahluklar, koca aramıya başlayınca sıkılgan, utangaç, tecrübesiz, saf görünmesini de pek iyi bilirler" (s. 129-130). Nadir, roman boyunca Mebrure'nin bu tür kızların akıbetine uğramaması için çaba sarf ederken Peyami Safa'nın vurgulamak istediği mücadeleyi temsil eder. Behiç'in oyunlarına alet olan Belma'nın sonu ise, romana ismini veren bu durumu örnekler.

Peyami Safa, Millî Mücadele'nin sadece cepheyle ilişkili olmadığını, cemiyetin içinde bulunduğu ahlaki çöküşün ve kimliksizleşmenin işgalden daha tehlikeli olduğu görüşünü *Biz İnsanlar*'da, asker olan Bahri aracılığıyla belirtir: "İşgal başka şey, inkıraz başka şey. [...] Düşman şehre girmiş ne çıkar? Davranır, kovarız; fakat bir de fenalığın bin çeşidi ruhlarımızı işgal etmiş. Ahlakımız, faziletimiz işgal altında..." (s. 265). Bahri, cemiyetin içinde bulunduğu manevi çöküşü tarihe geçmeyen işgal olarak nitelendirir; somut düşman somut bir mücadeleyle kovulabilirken seciyesizlik ve ahlaksızlık düşmandan çok daha yıkıcı bir etkiye sahiptir. Peyami Safa'nın bu türden görüşleri bir asker aracılığıyla gündeme getirmesi, Mücadele'nin cephe dışındaki etkilerine işaret etmesi bakımından önemlidir.

Peyami Safa, *Sözde Kızlar* ve *Biz İnsanlar*'ı aynı dönemi kapsayan vaka zamanında kurgularken Mücadele'nin cephenin dışındaki, İstanbul'daki karşılığını işlemiş, her ne kadar romana dâhil etmese de Anadolu'yu ideal mekân olarak vurgulamıştır. Onun mücadelenin sonuçları bağlamındaki görüşlerininse her iki romanın anlatma zamanına göre değiştiğini söylemek mümkündür. Mücadele'nin hemen ardından kaleme alınan 1923 tarihli *Sözde Kızlar*'ın sonunda Mebrure ve Fahri, idealize ettikleri Anadolu'ya hareket ederken umutludur; "sözde kızlar"dan Belma'nın hakikati görüp Mebrure'yi uyarması ve sonrasında intihar etmesi, romanın başkişisinin kurtulmasını sağlar. 1937'de tefrika edilen *Biz İnsanlar*'daysa Orhan, tüm arayış sürecinde kendini yıpratır, Vildan'ın hastalığının iyileşmesini beklerken onun günlüğünde karşılaştığı gerçeklere kalbi dayanamamış ve beklenmedik şekilde ölür. Romanda cemiyetin ahlaki inkırazını cephedeki mücadeleden daha tehlikeli gören Bahri de bu çöküntüye dayanamayıp intihar eder. Her iki romanın aynı vaka zamanını konu almasına karşın birinin umutla, diğerinin karamsarlıkla bitmesi, Peyami Safa'nın anlatma zamanına göre fikirlerinin değiştiğine işaret ettiği söylenebilir. O, romanı fert ruhunun olduğu kadar cemiyetin de aynası olarak görür. Dolayısıyla romanlar arasındaki farklılık, onun modernleşen cemiyete bakışındaki dönüşümü ifade eder. Denilebilir ki onun romanlarında Millî Mücadele, cephedeki tek boyutluluk ve hamasetle değil, harbin sivil hayata yansımaları ve bu hayatta ortaya çıkan manevi harp ortamı, cemiyeti harbe götüren etkenler, cephedeki ve sivil hayattaki harbin sonuçları gibi geniş bir perspektifte yorumlanır.

Sonuç

Peyami Safa, romanlarında Mütareke yıllarını vaka zamanı olarak sıklıkla tercih etse de özellikle *Sözde Kızlar* ve *Biz İnsanlar*'da Millî Mücadele ortamını bir fon olmaktan çıkararak metnin merkezine yerleştirmiş, roman kişilerinin iyilik-kötülük bağlamında konumlarını belirlerken de mücadeleyle ilişkilerini esas almıştır. Diğer taraftan Peyami Safa için Millî Mücadele, sadece cephede yürütülen bir faaliyet değildir. O, daha çok yerli düşmanlarla mücadele edilen sivil cephenin romancısıdır. Safa, dönemi itibariyle Anadolu'ya yabancı olması dolayısıyla eleştirilere maruz kalsa da onun gerek roman tekniğine ve roman-hayat ilişkisine dair görüşleri gerek modernleşme bağlamında fikirleri gerekse cemiyetin sorunlarını sosyolojik ve tarihsel açımlarıyla yorumlaması, Millî Mücadele'yi hamasetten uzaklaşıp fikrî planda değerlendirmesine imkân sağlamıştır. Dolayısıyla onun romanlarında Millî Mücadele, türün şartlarına uygun şekilde işlenmiş, sürecin tarihsel, sosyolojik, felsefi ve kültürel boyutları da dikkate alınarak zengin bir kişi kadrosuyla tartışılmıştır.

Kaynakça

Ayvazoğlu, Beşir (2011). *Peyami*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Doğan, Mehmet H. (2003). “Sözde Kızlar, Biz İnsanlar”. *Türk Romanında Kurtuluş Savaşı*, (Haz. Mürşit Balabanlılar), Ankara: İş Kültür Yayınları.

Durmuş, Gökay (2017/2). “Peyami Safa'nın Romanlarında Dünya Savaşlarına Yönelik Tahliller”. *folklor/edebiyat*, Cilt: 23, Sayı: 90, s. 113-128.

Moran, Berna (2005). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Safa, Peyami (1974). *Sözde Kızlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Safa, Peyami (1990). *Biz İnsanlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Safa, Peyami (2012). *Sanat, Edebiyat, Tenkit*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Sağlık, Şaban (Ocak 2015). “Biz İnsanlar mı, Bizim İnsanlarımız mı? Peyami Safa'nın İnsanları”. *Hece, Peyami Safa Özel Sayısı*, S. 217, s. 140-158.

Tekin, Mehmet (2014). *Romancı Yönüyle Peyami Safa*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.